

LANDSTORMEN VED BRØNS

AF

AXEL LINVALD

MAG. ART., RAADSTUEARKIVAR, KØBENHAVN

★

Vaabenstilstanden i Malmø d. 26. August 1848 var bleven afsluttet under Misfornøjelse hos begge de stridende Parter¹. Trods den danske Regerings fortsatte Indrømmelser traadte Hertugdømmernes midlertidige Overbestyrelse, Fællesregeringen paa Gottorp, da ogsaa i den provisoriske Regerings Fodspor og gjorde sig ringe Ulejlighed for at skjule eller tilsløre sit Sindelag. Embedsmændene fulgte dens Eksempel. Gensidige Protester øvede ingen Virkning og medførte efterhaanden Udstedelsen af højtidelige Erklæringer om begge Parter, Fællesregeringens og det danske Ministeriums, Misligholdelse af Vaabenstilstandens Bestemmelser.

Blandt de dansksindede Nordslesvigere blev Stemningen stadig mere opirret. Fra over 1200 Bønder modtog den danske Konge Adresser, som klagede over Forholdenes Udvikling², og endnu værre blev det, da Fællesregeringen vilde inddrive Skatter ved militære Eksekutioner. Allerede i Begyndelsen af December 1848 maa Stiftamtmanden i Ribe, Grev M. S. V. Sponneck, forberede Ministerpræsidenten, Grev A. V. Moltke, paa, at Befolkningens „Had og Forbitrelse mod de slesvigske Embedsmænd og Fjendskab mod de til Skatternes Inddrivelse omstreifende slesvig-holstenske Dragoner“ kan bevirke, „at jo Lidenskaben i enkelte Øieblikke bruser op hos Almuen og lader denne glemme Følgen“³.

Smaarivninger havde allerede indvarslet alvorligere Begivenheder, da Sindene baade i Nordslesvig og Kongeriget blev sat i voldsom Bevægelse ved Underretningen om et krigerisk Sammenstød ved Landsbyen Brøns d. 22. Januar 1849.

¹ Om Forholdene under Vaabenstilstanden se Alex. Thorsøe: Kong Frederik den Syvendes Regering. I, S. 389 ff. og N. Neergaard: Under Junigrundloven. I, S. 316 ff. ² Jvnf. Konseilpræsidiets Journalsager 1848 Nr. 187. Brev fra Minister H. N. Clausen til A. V. Moltke 27/12 1848. ³ Skrivelse 9/12 1848. Jvnf. næste Note.

Om denne Episode, „Landstormen ved Brøns“, som den fremtræder efter danske samtidige, delvis officielle Kilder, handler efterfølgende Studie¹.

I.

Allerede i Løbet af Mandagen d. 22. Januar naaede de første Efterretninger frem til Ribe. Stiftamtmanden, Grev Sponneck, lod dem omgaaende gaa videre til sin Regeringschef².

Ifølge Budets Fortælling, skriver han, har der fundet et Slagsmaal Sted i Rejsby 1¹/₄ Mil syd for Ribe mellem Sognets Beboere og et Kommando fjendtlige Dragoner. Samme Hjemmelsmand — fremgaar det af Sammenhængen — berettede, „at Dragonerne begyndte Striden med at hugge ind paa nogle Enkelte, just som de vilde træde ud af deres Boliger“. „Flere skulle være saarede,“ tilføjes der. Aabenbart af anden Kilde har Stiftamtmanden bragt i Erfaring, at Dragonerne var bleven understøttet af 150 Jægere fra Løgumkloster. Som naturligt er, voksede Begivenhedens Dimensioner i Dagens Løb. „Rygtet, som gjerne forstørrer Alt — erklærer Sponneck i samme Beretning — siger, at Bønderne i flere Timer have kjæmpet med det Militaire saavel paa dansk som paa slesvigsk Grund, der her er indblandet mellem hinanden.“ Som post scriptum tilføjes Meldingen af en Mand, som skal have været til Stede ved Affæren. Sammenstødet, hedder det, er forefaldet mellem Rejsby og Brøns, „og Anfaldet skede af en Kommando under en Officier ved Navn Rumohr, som lod hugge ind paa de forsamlede Bønder, der samtidig bleve anfaldne af en Deel skjulte Jægere. Der er Døde og Saarede paa begge Sider, men Bønderne have dog lidt meest, da de vare for svage, idet de overrumpledtes, før de vare samlede Alle“.

I Grænsebyen har der været gærende Uro. Mellem Ribe og Landsbyerne i dens Omegn var der knyttet mangfoldige Traade og gik der stadige Forbindelser. Sindene var i Forvejen oprørte over Begivenhederne under Vaabenstilstan-

¹ Hvor ikke andet meddeles, findes Akterne til den følgende Fremstilling i Rigsarkivet i det slesv. holst. lauenb. Kanc. Pk. Krieg und Verwaltung 1848—49. III, 5 b. Som det vil fremgaa af Skildringen, maa det formodes, at der ogsaa har eksisteret slesvig-holstenske Aktstykker, Indberetninger fra de paagældende Militærafdelinger og fra Amtmand Bruun i Haderslev samt Udskrifter af Forhør over de fangne Slesvigere i Haderslev og Slesvig. Efter velvillig Meddelelse fra Statsarkivet i Kiel har saadanne Akter dog ikke der kunnet findes, og skal — efter Oplysning fra Arkivdepotet i Aabenraa — heller ikke være tilstede i Haderslev Amts Arkiv eller andetsteds. For de saaledes foretagne Undersøgelser beder jeg de paagældende Arkivmyndigheder, Hr. Arkivdirektør Stephan i Kiel og Hr. Arkivar Frode Gribsvad i Aabenraa modtage min bedste Tak. Førstnævnte takker jeg tillige for Tilsendelsen af Afskrifter og Uddrag af Avisen „Börsenhalle“, der ikke findes i København. ² 1/1 1849.

den og er yderligere bleven oppisket ved Fortællingerne om Sammenstødet. Flygtninge er kommen strømmende til, Deltagere i Begivenhederne og andre, og har fortalt om det forefaldne. Stadig nye Meddelelser er indløbne. Utallige Rygter og Fortællinger har krydset hverandre. Trods den officielle og embedsmæssige Form mærkes det paa Sponnecks Indberetning, hvor vanskeligt det har været at faa paalidelige Efterretninger.

Allerede Dagen efter har han dannet sig et tydeligere Billede.

Saasart Meddelelser var indløbet med Underretning om, at der var Saarede, tog Ribe-Lægerne af Sted for at bringe den første Hjælp¹. Da de i Løbet af d. 23. vendte tilbage, kunde de give Stiftamtmanden nærmere Oplysninger. Desuden fik han Underretning af flere Mænd, som personlig havde deltaget i Affæren, og søgte ogsaa selv at indsamle paalidelig Viden. Skønt en Mand paa over 60 Aar begav han sig af Sted paa Vejen mod Brøns „for at nærme mig dette Sogn saa vidt muligt uden at udsætte mig for at blive anholdt af de fjendtlige Patrouiller, men kom ei videre frem end lidet over en Miil fra Ribe, hvor jeg af Flygtninge til Ribe erfarede, at Reisby var besat ved Fjenden, af hvis Patrouiller jeg ogsaa i en Afstand af $\frac{1}{4}$ Miil saae en Styrke af 20 til 30 Mand“.

Resultatet blev en udførlig Indberetning, afsendt d. 23. Januar.

Om Begivenhedernes Gang fortæller den følgende:

„ . . . I den Formening at kunde imponere det Militaire havde en Deel Bønder og deres Tjenestefolk forenet sig om at samles, naar de fjendtlige Tropper nærmede sig til Brøns for der at inddrive Skatter, og heri skulde deeltage ikke blot Beboerne i Brøns, men i flere nærliggende Sogne. Men Fjenden kom tidligere til Brøns, end en ordentlig Plan var lagt af Bønderne, og før de kunde samles. Der blev vel strax ringet med Stormklokken i Brøns, men den saaledes sammenkaldte Styrke, der samledes nord for Byen, deels af Brøns, deels af Reisby og Westervedsted, skal kun have været omtrent 200 Mand, hvoraf kun en liden Deel var bevæbnet med Geværer, Forker og Pikker. Staaende i en uordnet Klynge paa Landeveien strax nord for Brøns By, slesvigsk Territorium, saae de sig snart omringede af slesvigholstenske Dragoner og Jægere. Nu traadte ubevæbnede Gaardmændene Anders Thomsen fra Haved i Reisby Sogn, Ribe Amt, og Jens Taysen, fra Westervedsted, Haderslev Amt, frem af Folkemassen og gik hen mod Ritmester Ruhmor for at tale Folkets Sag, og formaae Soldatesken til at holde sig rolig, men i samme Øieblik svingede nogle Dragoner ud af Linien og huggede ind paa de værgeløse Mænd, hvoraf førstnævnte modtog flere dødelige Saar, og den anden blev saaret flere Steder, men undslap. Strax faldt et Skud fra Folkemassen og fældede en Jæger, hvorpaa der af disse blev givet Ild, og Dragonerne huggede ind, enkelte Skud bleve løsnede og fældede en Dragon, hvorefter Folkemængden flygtede, men forfulgtes og nedsabledes af Dragonerne.

¹ Meddelt i Stiftamtmand Sponnecks anf. Indberetning ²²/₁ 1849.

Affairen fandt Sted Klokken mellem 3 og 4 om Eftermiddagen, paa et Terrain, der frembød aaben Mark for Kavalleriet, og paa den ene Side af Veien Grøft og Gjerde for Jægerne. Dragonerne anførtes af fornævnte Ruhmor, derimod vides ikke, under hvem Jægerne stode; den samlede Styrke har omtrent været 220 Mand.

Paa vores Side er, saavidt det er kommen til Kundskab, dræbt 3 Mand, Saarede og under Lægebehandling 30, og Fangne 17 Sunde og 7 Saarede, der ere førte til Haderslev.

Af Fjenden er, foruden ovenmeldte Jæger, endvidere skudt en Dragon, derimod skal denne ikke have Saarede, hvilket hidrører fra, at intet Forsvar skal have fundet Sted.

De Saarede blandt Bønderne ere i Almindelighed frygtelig mishandlede, da de intet Værge have havt, og de fleste Saar ere Hoved- og Armsaar, nogle ere indbragte hertil Byen, som for Øieblikket er opfyldt med den flygtende Landbefolkning, der her søger et Fristed.

Efter hvad Ritmester Ruhmor har yttret til Stiftsphysicus Kjær, som i Nat har i Brøns forbundet de Saarede, skal han have havt til Hensigt at oplæse for Bønderne en Proclamation mod Oprør, men at han deri blev forhindret, idet et Skud faldt fra et Huus i Brøns By, hvorved en Jæger blev skudt, og dette var da Signal til en Jægersalve og Indhug af Dragonerne, ligesom hans Skjøn om Bønderhobens Størrelse ogsaa er forskjellig fra den Angivelse, jeg har modtaget . . .“

To Dage senere, d. 25. Januar, sendte Stiftamtmand Sponeck en ny — den tredje — Skrivelse til Ministerpræsidenten.

Han mente sig nu i Stand til at fastslaa endelige Konklusioner:

„ . . . Det kan bevises, at Bondehoben gjorde Holdt paa Landeveien og forholdt sig der aldeles rolig, medens dens Fører, riberhusisk Gaardmand Anders Thomsen fra Haved ubevæbnet med blottet Hoved traadte frem for at tale med Dragonerne, men at nogle af disse, uden at lade ham komme til orde, strax huggede ham ned, medens de øvrige paa begge Sider af Veien holdende Dragoner paa samme Tid huggede ind paa Folket. . .“

Der er desuden al Grund til at antage, at kun meget faae Bønder have løsnet Skud, men i intet Tilfælde, før Dragonernes Anfald fandt Sted . . .“

II.

Til Oplysning om Landstormen ved Brøns foreligger foruden Amtmandens Indberetninger en Række andre officielle danske Kilder. Et Par Embedsmænd, Sognepræst H. N. T. Friis i Brøns og Birkedommeren ved Riberhus Birk, Byfoged og Borgmester G. A. R. Stricker i Ribe har henholdsvis 30. Januar og 6. Februar afgivet Erklæringer, førstnævnte om sine personlige Iagttagelser under Sammenstødet d. 22., sidstnævnte om sit Forhold til Begivenhedernes Udspring og Forberedelse. Endnu vigtigere er de Retsforhør, som paa Stiftamtmandens Foranledning i Dagene 27. Januar—2. Februar blev afholdt ved

Riberhus Birk paa Ribe Raadhus og paa Amtssygehuset over ialt 18 nordslæviske Bønder.

Selvfølgelig kan disse Vidnesbyrd have deres Mangler. Har Stiftamtmandens første Hjemmelmænd fortalt om Sammenstødet, endnu behersket af Indtrykkene af den overstaaede Livsfare, er Forhørene til Gengæld afholdt fra 5—11 Dage efter Begivenhederne. Paa Forhaand kan man vide, at de paagældende tit og mangfoldige Gange har maattet skildre Venner og Bekendte deres spændende Oplevelser. Som altid i slige Tilfælde kan deres Erindringer have forskudt sig, deres Fantasi arbejdet med og en ubevidst Trang have gjort sig gældende til at give logiske og sammenhængende Beretninger.

Farligere er et andet Forhold. Samtlige Vidnesbyrd, Stiftamtmandens Indberetninger og hans Hjemmelmænds Udsagn, Embedsmændenes Erklæringer og Bøndernes Forhørsforklaringer, er alle uden Undtagelse afgivet af dansksindede Mænd for dansksindede Myndigheder. Deres Sandhedskærlighed kan have været nok saa udpræget, deres Ønske om at afvise alle uvedkommende Indflydelser nok saa bevidst, sikkert er det dog, at intet Menneske er i Stand til helt at gøre sig uafhængig af sit Hjertes Stemninger. Alle Danske og navnlig Beboerne i Grænseegnene nærede paa Forhaand Had til Slesvig-Holstenerne. Begivenhederne ved Brøns havde yderligere styrket disse Følelser, ikke mindst hos Deltagerne, som følte sig overfaldet, mishandlet og undsluppet Livsfare. Ingen kan bebrejde Vidnerne, at de har været tilbøjelige til at skildre Modpartens Optræden i de mørkeste Farver. Enhver vil indrømme, at det paa Forhaand maatte blive saaledes.

I enhver Retssag høres begge Parter. Vidnesbyrdene vejes mod hinanden, Modsigelser drages frem, trækkes op og prøves mod hverandre. I givet Fald konfronteres Vidnerne.

I de foreliggende Undersøgelser er det kun den ene Part, som fører Ordet.

Bevidst og ubevidst kan der ogsaa have gjort sig politiske Betragtninger gældende. Som det senere skal omtales, fik Begivenheden politiske Virkninger og blev benyttet til Fremme af politiske Formaal. Sikkert nok maatte det være i dansk Interesse at fremstille Slesvig-Holstenernes Optræden i det uheldigste Lys, benytte deres Handlinger som Bevis for Hensynsløshed overfor den indfødte Befolkning og som Vidnesbyrd om Tilstandenes Uholdbarhed. Ligesaa afgjort maatte det være de kongerigske Myndigheder magtpaaliggende at kunne fremstille Begivenhederne som Udslag af de nordslæviske Bønders spontane Forbitrelse, opstaaet uden kongerigsk Paavirkning, uden danske Myndigheders Viden, endsige under deres Medvirken.

Om Landstormen ved Brøns foreligger en udførlig „historisk Fremstilling“ offentliggjort i Sprogforeningens Almanak for 1901¹. Allerede den blotte Gennemlæsning vækker visse Betænkeligheder. Forfatteren ved tilsyneladende for god Besked, angiver kun i enkelte Tilfælde sine Hjemmelsmænd og gør det saaledes umuligt at bedømme Værdien af deres Udsagn. Ifølge Overskriften hviler Skildringen paa „Deltageres og Øjenvidners Beretninger“. Da den først er offentliggjort over et halvt Hundrede Aar efter de skildrede Begivenheder, ligger Slutningen nær, at den heller ikke er nedskrevet meget før, muligvis dog paa Grundlag af tidligere indsamlet Materiale. Selvfølgelig har Beretningen alligevel sin Kildeværdi, Forfatteren — betegnet som „Asker“ — er vistnok tidligere Lærer MARCUS SKOV i Vodderbro², som efter Kendinges Vidnesbyrd var en overmaade troværdig Mand, der sikkert med største Omhu har hørt sig for og indsamlet alle de Oplysninger, den stedlige Befolkning har raadet over. Som det følgende vil vise, bliver hans Meddelelser da ogsaa paa de afgørende Punkter bekræftet af de officielle samtidige Beretninger.

Endelig kan tilføjes, at der i Sønderjydske Maanedsskrift, 3. Aarg. (1926)³ er bleven offentliggjort en Skildring af Landstormen, nedskrevet af et Øjenvidne, den i 1916 afdøde Lærer THOMAS KNUDSEN, født i Vester Vedsted. Noget nyt meddeler den ikke og omtaler væsentlig det lille Sammenstød i Rejsby, som gik forud for Brøns-Kampen, samt Fangernes Oplevelser under Transporten til Haderslev, Slesvig og Rendsborg.

I de første Dage efter d. 22. Januar paastod Slesvig-Holstenerne, at Begivenhederne ved Brøns skyldtes et Indfald af danske Friskarer fra Ribe og Jylland⁴. Begivenheden blev fremstillet som en Følge af den danske Regerings Ønske om at fremskaffe Beviser paa Befolkningens Uvilje mod Slesvig-Holstenerne og om muligt fremkalde et saadant Anarki i Nordslesvig, at det kunde retfærdiggøre en eventuel dansk Okkupation af Hertugdømmet. Allerede en Maaned senere maa dog en Beretning fra Amtmand Bruun i Haderslev⁵ i væsentlig Grad modificere disse Paastande. Ganske vist, erklærer han, er det bleven „constatirt“, „dass der Aufruf sowie die Aufreizung . . . von dänischer Seite ausgegangen ist“.

¹ S. 1—19. ² Iflg. Meddelelse af Hr. Amtslæge Lausten-Thomsen i Tønder. Om Lærer Marcus Skov se Nekrolog i Sprogforeningens Almanak 1925, S. 60 ff. ³ S. 17—24. ⁴ „Börsenhalle“ ²⁴/₁ 1849 Nr. 11384 (dat. Schleswig den 23. Januar) og ²⁵/₁ 1849 Nr. 11385. ⁵ Efter „Schlesw.-Holst. Zeitung“ meddelt i „Börsenhalle“ ²²/₂ 1849 Nr. 11409. Indberetningen er dat. ¹⁶/₂ 1849.

Den følgende Forklaring viser dog, at dermed kun skal siges, at Landstormen har været sammensat af „grossentheils“ „dänische Untergehörige“. Anføreren — hedder det — var saaledes „Besitzer einer Ripener Hufe im Kirchspiel Reisbye“. Naar der samtidig fra dansk Side blev gjort opmærksom paa, at slesvig-holstenske Soldater krænkede Enklavernes Omraade og ikke gjorde Forskel paa jydsk og slesvigsk Territorium, er det ligesaa naturligt, at Modparten har betragtet det som et vigtigt Moment, at ogsaa kongerigske Undersaatter har taget Del i Sammenstødet.

Paastanden om et „Indfald fra Danmark“ er dog ikke derved bleven ryddet endelig af Vejen. I sin Skildring af Krigen med Danmark 1848—49 taler Feltmarschal MOLTKE endnu om et „Einfall des Ribeschen Landsturms in Schleswig“¹.

Allerede tidligt blev der fra slesvig-holstensk Side fremsat Udtalelser om, at de danske Embedsmænd i Ribe havde deres Part af Ansvaret for Bøndernes Demonstration. Amtmand Bruun i Haderslev og „Officererne i Hovedkvarteret“ — indberetter Stiftamtmand Sponneck d. 30. Januar — har saaledes „yttret til Stiftsphysicus fra Ribe, som har de 2de i Brøns værende Saarede under Behandling, at Amtmanden i Ribe var den, som havde reist Folkevæbningen“. „Men,“ erklærer Sponneck, „at jeg ikke i fjerneste Maade, hemmelig eller offentlig, har understøttet et saadant Foretagende, kan vel ikke drages i Tvivl, tværtimod har jeg bestandig bestræbt mig for at afholde fra ethvert Udbrud af Voldsomhed og vil fremdeles vedblive paa denne Vei, fordi jeg kun deri seer Fare for Kongens troe Undersaatter.“

Inden længe naaede Beskyldningen frem for Offentligheden.

Sagtens paa Grundlag af Indberetninger fra Officerer i Militærafdelingerne, som deltog i Sammenstødet ved Brøns, skal den Øverstkommanderende for de slesvig-holstenske Tropper, Generalløjtnant von Bonin, have anklaget de danske Øvrigheder i Ribe for systematisk at have opfordret Beboerne i den vestlige Del af Haderslev Amt til Ulydighed mod Hertugdømmernes Fællesregering². Uden at fremsætte en ligefrem Beskyldning har han utvivlsomt derigennem villet tillægge de danske Statsmyndigheder et større eller et mindre, direkte eller indirekte Ansvar for Begivenhederne ved Brøns.

I Overensstemmelse med dette Ønske siges det ogsaa at have været Hoved-

¹ Moltkes militärische Werke, III. Kriegsgesch. Arbeiten. 1. Theil, S. 243. ² Fremgaar af Byfoged og Borgmester Strickers nedenfor gengivne Erklæring $\frac{6}{2}$ 1849. Generalløjtnant v. Bonins Indberetning skal være aftrykt i „Oberpost-Amts-Zeitung“. Denne findes dog hverken paa det kgl. Bibl. eller paa Universitetsbiblioteket i Kiel.

formaalet for Slesvig-Holstenernes Forhør over Fangerne „die Beteiligung von Dänen und vermeintlich dänischen Soldaten festzustellen“¹, at fremkalde Bøndernes Tilstaaelse om at have faaet udleveret Kugler og Krudt² samt skaffe paavist, hvem der havde forledt „de stakkels Bønder, som selv ere meget vel tilfredse med den nuværende Regjering“³.

Til Gendrivelse af de slesvig-holstenske Paastande afgav Byfoged og Borgmester Stricker d. 6. Februar 1849 en tjenstlig Erklæring, som — bortset fra forskellige polemiske Talemaader — havde følgende Indhold:

„. . . Naar jeg som dansk Embedsmand stedse har følt Sympathie for og Deeltagelse i de troe Slesvigeres, navnlig de nordslesvigske Landbeboeres Skjæbne under Krigen og senere under Vaabenstilstanden, da er dette noget, der er saa naturligt, at jeg derom ikke behøver at yttre mig videre, og har jeg derfor ogsaa selvfølgelig lagt denne min Tænkemaade for Dagen, naar stundom enkelte af hine Beboere have henvendt sig til mig, ligesom jeg ogsaa, naar de have spurgt mig til Raads, om de skulde betale de dem affordrede Skatter, har henviist dem til Indholdet af den kongelige Proclamation af 15de December f. A., men det er paa den anden Side saa langt fra, at jeg har raadet, endsige opfordret dem til, med Magt eller paa en activ Maade at modsætte sig, at jeg tvertimod har anseet det som en Samvittighedssag udtrykkelig at fraraade dem en saadan Fremgangsmaade, der aabenbart ikkun maatte føre til deres egen Ulykke.

Forsaaavidt General v. Bonin nu i denne min Fremgangsmaade vil finde nogen gyldig Grund til Anke, da bekymrer saadant mig ikke i fjerneste Maade, efterdi jeg i saa Henseende har handlet efter Eed og Pligt, og saaledes som Forholdene og min egen Følelse og Overbeviisning bøde mig at handle.

Naar hans Beretning derimod, som ommeldt, gaaer ud paa, at de slesvigske Beboere paa Vestkysten, af den danske Øvrighed ere blevne systematisk opfordrede til Ulydighed, da maa jeg, for mit Vedkommende, erklære saadant for en aabenbar Usandhed. Bemeldte Beboere have aldrig behøvet nogen Impuls fra dansk Side, de ere med Liv og Sjæl den danske Sag hengivne, og en Opfordring fra den danske locale Øvrighed i den omtalte Retning vilde desaarsag have været ligesaa latterlig som unødigt, og har heller ingensinde fundet Sted.

Hvad dernæst specielt angaaer Affairen ved Brøns, da er det endvidere saa langt fra, at Bønderne fra min Side ere blevne opæggede til at handle, som de gjorde, at jeg tvertimod endog udtrykkelig har fraraadet det, da jeg ved Samtale paa mit Contoir med en af Egnens Bønder bragte i Erfaring, at disse havde til Hensigt at modsætte sig Militairet, naar dette ankom for at inddrive Skatterne, ligesom Bønderne af Ribe Byes civile Øvrighed hverken have forlangt eller erholdt Hjælp af Vaaben eller paa nogensomhelst anden Maade til deres Forehavendes Udførelse. Det er mig bekjendt, at de have henvendt sig til den Høistcommanderende for den herværende Garnison med Bøn om at erholde

¹ „Börsenhalle“ 6/2 1849 Nr. 11395. ² Nedenfor anf. Skr. fra Komitéen for de betrængte Slesvigeres i Haderslev 13/2 1849. ³ Nedenfor anf. Brev fra Pastor H. W. Hertel 8-9/2 1849.

Geværer tillaans, men det er mig ligesaa bekjendt, at han paa det bestemteste har nægtet at kunne eller ville opfylde saadant, samt at han tvertimod udtrykkeligen har formanet dem til ikke at inklade sig paa at vise nogensomhelst activ Modstand, og raadet dem til hellere at betale de dem affordrede Skatter end, ved at tilbagevise Executanterne med Magt, at udsætte sig selv for de ulykkelige Følger, der fornuftigviis maatte resultere af en saadan Fremgangsmaade.

Foranstaaende har jeg saaledes troet paa Embedsvegne at burde tilmelde Stiftamtet, for ved sammes gunstige Foranstaltning at forelægges Ministeriet med Henstilling, om dette maatte finde Anledning til at foretage noget videre i denne Sag.“

Da Stiftamtmand Sponneck d. 9. Februar tilsendte Grev A. V. Moltke ovenstaaende Udtalelse, tilføjede han for egen Regning:

„... Forsaavidt Deres Excellence maatte finde det hensigtsmæssig at see Over- og Underøvrighed i Ribe disculperet for enhver Deeltagelse i den sørgelige Affaire ved Brøns, da underskriver jeg i Eet og Alt vedlagte Erklæring i denne Henseende fra Borgmesteren i Ribe ...“

Om Sandfærdigheden af de danske Embedserklæringer er der ingen Grund til at tvivle. Som Stillingen var — i Nordslesvig og mellem den danske Regering og Slesvig-Holstenerne — vil heller ingen kunne bebrejde Borgmesteren de Udtalelser, han meddeler at have fremsat overfor nordslesvigske Landboere. Noget andet er det, at Henvisningen til den kgl. Proklamation af 15. December 1848 unægtelig ikke har været egnet til at virke beroligende paa ophidsede Gemytter. Mænd, som var i Tvivl om, hvorvidt de burde betale de forlangte Skatter, blev neppe mere tilbøjelige til Eftergivenhed ved at blive mindet om deres Konges Ord: at der ikke i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten fandtes „nogen lovlig, i Landherrens Navn og efter Vaabenstilstandens Ord og Aand styrende Øvrighed, som vore Undersaatter kunne være pligtige at agte og lyde“¹.

Mere tvivlsom er Berettigelsen af Stiftamtmandens Tilføjelser d. 30. Januar og 9. Februar. I den første: „Det er mere et Tilfælde end en ordnet Plan, som fremkaldte Affairen ved Brøns.“ Eller som Paastanden formes i sidstnævnte Skrivelse — „Overalt var det Tilfældet og ikke nogen overlagt Plan, som foranledigede Sammenstødet.“

Selvfølgelig kan det altid være tvivlsomt, hvad der skal forstaaes ved en „overlagt Plan“. Af Borgmesterens Erklæring fremgaar det dog, at nordslesvigske Bønder i Forvejen har talt med ham om at sætte Magt mod Magt og endogsaa været saa langt fremme, at de har henvendt sig til Chefen for Ribes Garnison med Anmodning om at faa Vaaben udleveret.

¹ Alex. Thorsøe: Anf. Arb. I, S. 426.

Et Par Spørgsmaal bliver endda tilbage, om de nordslesvigske Bønder, da Myndighederne stillede sig afvisende, har skaffet sig Vaaben hos private Ribeborgere eller maaske truffet Aftale med dem om aktiv Understøttelse.

Til Besvarelse heraf kan man først og fremmest henvise til Stiftamtmandens Indberetninger af 22. og 23. Januar: „Sandsynlig — udtaler han i den første — have hjempermitterede Soldater og endeel Indvaanere fra Ribe deeltaget i Kampen, thi her fra Byen skal være hemmelig udført Geværer af Borgernes.“ Den første Del af Paastanden dementerer han dog allerede den følgende Dag: „Ingen fra Ribe — skriver han nu — har taget Deel i Affairen.“ Hans Tilføjelse: „dog nærmest, fordi de kom for sildig,“ er dog et Vidnesbyrd om, at der har foreligget visse mere eller mindre faste Aftaler om Ribeborgeres Medvirken.

Ifølge Lærer Skovs Fremstilling har det da ogsaa været en given Sag, at en Samvirken skulde have fundet Sted. I Løbet af Søndagen d. 21., dog muligvis først om Formiddagen d. 22., var der gaaet Bud til Ribe, fortæller han, „hvorfra et Borgerkorps havde lovet at gøre fælles Sag med Bønderne“. Da Landstormen samledes i Rejsby, ventede man imidlertid forgæves paa Hjælpen fra Ribe og kom derfor senere af Sted end beregnet.

Som man ser, en Bekræftelse paa Amtmandens Ytring.

Om Begivenhederne paa Vestereggen i Dagene forud for Landstormen indeholder de officielle danske Akter forskellige Meddelelser. Ifølge Indberetningen fra Stiftamtmand Sponneck af 9. December 1848 skal det allerede d. 7. i samme Maaned være kommet til et Sammenstød i Rejsby mellem Beboerne og 10 til 12 slesvig-holstenske Dragoner, som indsatte et Par Toldkontrollører. Da Indbyggerne ringede med Kirkens store Klokke, var Militæret fortrukket. Forinden havde der dog i Kroen været Skænderi mellem Soldater og Bønder, som forlangte, at de skulde tale Dansk, og kaldte dem menederske Kæltringer. Mundhuggeriet skulde være bleven fortsat paa Vejen, hvor en af Dragonerne — fortælles det — med den flade Klinge slog en gammel Mand, hvis Søn til Gengæld hentede sin Riffel og lagde an paa Soldaten. Forbitret over Beboernes Skældsord og Piben skal en Dragon have afskudt sin Karabin, men ingen truffet.

Ogsaa i Medolden var Militæret i de samme Dage bleven fordrevet af Klokkeringning. Paa lignende Maade gik det nogle Uger senere, d. 20. Januar, i Skjærbæk¹, hvor en Løjtnant Mathiesen med 60 Dragoner af flere Hundrede bevæbnede Bønder blev tvunget til at begive sig bort, „da Bønderne erklærede

¹ Stiftamtmand Sponnecks anf. Indberetning 22/1 1849.

at ville fordrive Magt med Magt“. Lærerne Marcus Skov og Thomas Knudsen kender endnu flere Enkeltheder og giver dramatiske Beretninger om de forskellige Sammenstød. Om deres Fortællinger i Enkeltheder er rigtige, faar staa hen. Saa meget er dog sikkert paalideligt, at det bliver forstaaeligt, at Slesvig-Holstenerne har faaet en alvorligere Opfattelse af Stillingen, end Landstormen ved Brøns taget for sig alene kunde give dem Anledning til.

Som ovenfor berørt kan der være Grund til at nære Tvivl om adskillige Enkeltheder i Lærer Skovs Skildring af selve Sammenstødet d. 22. Januar. Blot som Eksempel anføres Fortællingen om Afmarschen fra Rejsby: „Inden Bønderne forlod Rejsby, lod A. Th. Stavener [deres Fører] dem opstille foran Hans Jessen Bejers Gaard. Her traadte han frem for dem, og idet han oprev Klæderne indtil sit nøgne Bryst, raabte han: „Jeg vil være Eders Fører, følger mig, ingen svigte nu vor fælles Sag, lader os forsvare vort Hjem og vor Arne, selv skal jeg være den første, der ofrer Liv og Blod, og nu fremad i Herrens Navn!“

Med god Grund har man Lov til at være skeptisk overfor Beretningen om en sliq dramatisk Optræden, som kun lidet svarer til nordslesvigske Bønders Naturel.

Paa enkelte Punkter er man ogsaa i Stand til at kontrollere Martin Skovs Fortælling om de enkelte Bønders Oplevelser. To af dem, Gaardmand Hans Jessen Beyer i Rejsby og Kromand Jes Thaysen Jensen i Vester Vedsted — har nemlig afgivet Forklaring ved Retten i Ribe.

Companten havde en Kæp i Haanden, fortæller den første ved Forhøret — og befandt sig omtrent midt i Bøndernes Klynge, da Dragonerne omringede dem og huggede ind paa dem, „hvisaarsag Comp. tilligemed en Mængde andre toge Flugten mod Vest . . . Comp. blev selv forfulgt af 2 Dragoner og kunde tilsidst ikke længere undvige, han standsede derfor og parerede Huggene med sin Stok, og da den ene Dragon paa Tydsk befalede ham at kaste denne, efterkom han saadant og bad om Pardon, men da Dragonen alligevel vedblev at hugge ind paa Comp. og navnlig efter dennes Hoved, holdt han den venstre Arm i Veiret for at afbøde Huggene, hvilket gav Anledning til, at han som han udtrykker sig, fik den lille Albue afhugget, hvorpaa Dragonen yttrede, at nu kunde han tage Stokken igjen, hvornæst Comp. fortsatte sin Vei hjemad . . .“

Marcus Skov fortæller Gaardmandens Oplevelser i følgende Form:

„En Gaardmand fra Rejsby, Hans Jessen Bejer, forfulgtes længe af to Dragoner. Da han naaede en Grøft, løb han langs denne, sprang snart til den ene og snart til den anden Side, Huggene aftarerede han med Stokken. Tilsidst tilbød de ham Pardon, naar han vilde kaste Stokken. Det gjorde han, men vilde alligevel ikke give sig tilfange, hvorfor

de bleve ved at hugge efter ham; han afbødede Huggene med Armen for at skærme Hovedet og modtog derved et farligt Saar i Armen, saa den forblev ufør, saalænge han levede.“

I Hovedsagen stemmer Beretningerne overens. Som man kunde vente det, er dog den nyere Fortælling rigere paa Enkeltheder — Bondens Spring frem og tilbage over Grøften — har bedre Sammenhæng — Dragonernes fortsatte Angreb skyldtes, at Modparten ikke vilde give sig fangen — og lader Danskeren fremtræde modigere, Slesvig-Holstenerne brutalere: ifølge Retsforklaringen beder Bonden om Pardon, ifølge Skovs Beretning faar han den tilbudt, men bliver alligevel angrebet.

Paa lignende Maade forskydes Skildringen af Kromand Jes Thaysen Jensens Oplevelser.

Forhørsakten har følgende Ordlyd:

„. . . For Retten mødte, frivillig, haderslevhusisk Kromand i Westervedsted Jes Thaysen Jensen, der paa given Anledning deponerede saaledes: Aftogte Mandag, den 22. dennes om Morgenen red Comp. hjemmefra for at besøge en i Reisby boende Broder, og vidste dengang endnu aldeles ingen Besked om, at Bønderne havde til Hensigt at ville drage ned for at bevæge det ankomne Militair til at drage bort, hvilket han først bragte i Erfaring i Reisby, hvor en Deel Bønder, navnlig fra Westervedsted, ankom op ad Formiddagen og anmodede Comp. at følge dem. Comp. vægrede sig nu derved, dels fordi han var ubevæbnet, dels fordi han i det hele taget ikke vilde have noget dermed at gjøre, men da Bønderne gjorde ham opmærksom paa, at de ikke agtede at bruge Magt, men at de antog, at det var tilstrækkeligt, naar de talte med Militairet, og at de derfor ønskede, at Comp., der er det tydske Sprog mægtig, skulde følge med for at tale deres Sag, indvilgede han omsider heri, og fulgte saaledes tilligemed flere Bønder ned ad Landeveien til Brøns, idet allerede en Deel andre vare gaaede forud, og atter andre kom bagefter.

Da Comparenten saaledes kom ridende i Nærheden af Brøns, bemærkede han, at Dragoner holdt paa begge Sider af Veien, og at nogle enkelte havde omringet Anders Thomsen, ogsaa kaldet Anders Thomsen Stavner, fra Haved og vare ifærd med at stikke til ham med Sablerne, samt at han, der var ubevæbnet, vinkede med Haanden ad Comparenten. Comp. red nu alene hen til Dragonerne, der havde omringet Stavner, og sagde til dem paa Tydsk: „kan dette ikke afgjøres paa anden Maade ved at tale fornuftig, thi jeg antager ikke, at Bønderne ere komne hid for at gjøre Modstand.“ Comp. fik imidlertid ikke Tid til at yttre mere, idet 4 Dragoner strax omringede ham og huggede ham med Sablerne, saa at hans Klæder bleve sønderhuggede paa Ryggen og i Siderne. Comp. dreiede nu sin Hest og sprængte bort fra dem, men fik i det samme et Stiksaar i Hovedet. 3 à 4 Dragoner forfulgte ham derpaa over en Mark, indtil han ankom til en Grøft, som han satte over, hvorved han undkom, idet Dragonerne vendte tilbage. Paa denne Flugt kunde Dragonerne ikke naae ham, men saarede ved Hug hans Hest i Bagdelen, saa at den blødte stærkt . . .“

Om samme Mand fortæller Marcus Skov:

„Thaysen Jensen fra V. Vedsted, der var en af Høvdingerne, havde forsynet en Del af Bønderne med skarpe Patroner. Han forfulgtes ligeledes af tvende Dragoner; de naaede engang at komme saa nær, at de huggede hans Hest over Rumpen og ham selv over Skuldre og Ryg; men siden blev Afstanden mellem ham og de tvende Forfølgere bestandig større; da drillede han dem ved haanlige Tilraab. De fik hverken Hest eller Karl. Under det vilde Ridt havde han tydelig hørt deres vilde Raab: „Hätten wir das Pferd gehabt, den Kerl hol der Teufel“. Da han naaede hjem, hang Hestens Hale fuld af stærknet Blod, og Vattet hang i Laser ud gennem Rifterne i hans Overfrakke.“

Begge Kilder fremstiller Jes Thaysen som en af Bøndernes Ledere. Ved Forhøret fremhæver han Demonstrationens fredelige Karakter og i Overensstemmelse dermed sin egen Rolle som ubevæbnet Talsmand for sine Landsmænds Ønsker. Ifølge Marcus Skovs Fortælling har hans Optræden derimod været adskillig mere krigerisk, har han uddelt Patroner til Bønderne og formentlig ogsaa selv haft Bøssen med.

Vigtigere er det at konstatere Begivenhedernes Hovedtræk.

Som et Kuriosum skal først gængives en Skildring, indflettet i Pastor G. HORSTMANN'S — tidligere Præst i Brøns — *Erinnerungen aus verlornem Land*. Udgivet vistnok i 1925¹.

I denne Skildring bliver Landstormen til et lumsk Franc-tireur-Overfald, dens Ofre en Trop preussiske og østrigske Dragoner!

„Es war im ersten schleswig-holsteinischen Krieg, da näherte sich im Jahre 1849 ein Trupp preussischer und österreichischer Dragoner von Süden her dem Dorfe Bröns. Langsam ritten sie heran und freuten sich an dem Anblick, wie das grosse, wohlhabende Dorf mit seinen stattlichen Höfen auf der anderen Seite der von der Brönsener Au durchströmten Wiese sich dehnte und in seiner Mitte die mächtige langgestreckte Kirche sich erhob. Es war still in dem Dorf, die Soldaten hörten keinen Laut, auf den Wiesen weidete ruhig das Vieh, aber einen Menschen sahen sie nirgends. Jetzt ritten sie über die hölzerne Brücke, die über den Bach führte, dumpf klangen die Hufe der Rosse. Nun waren sie im Dorf, passierten den Engpass zwischen dem ersten Bauernhof und dem Friedhof; auch auf der Dorfstrasse ist kein Mensch zu sehen.

Da plötzlich heben die Dragoner die Köpfe in die Höhe. Hoch über ihnen beginnt die Kirchenglocke zu läuten — und plötzlich saust ein Hagel von Steinen auf die Dragoner herab, Schüsse krachen, Gestalten springen auf hinter dem Kirchhofswall und den Häusern und dringen mit geschwungenen Sensen und Heugabeln und Morgensternen auf die

¹ S. 214 f.

Dragoner ein. Ein furchtbarer Tumult, Pferde stürzen und scheuen, Degen blitzen, Kommandorufe. Aber bald ist die Schar geordnet, mit kraftvollem Hurrah geht's zum Angriff, und bald fliehen die mutverlassenen Bauern in alle Winde, verschwinden in den Häusern. Vergebens durchsuchen die Dragoner Häuser und Scheunen, durchstechen das Heu mit ihren Säbeln, verwunden dabei sogar den einen der Fraktireurs, aber da er keinen Laut von sich gibt, gehen sie weiter.

Zwei Dragoner aber lagen tot in ihrem Blut; meuchlerisch ermordet, aber dem Dorfe geschah nichts als Strafe für den Ueberfall: keine Plünderung, keine Einäscherung, niemand wird an die Wand gestellt. Es waren eben noch ganz unaufgeklärte, barbarische Zeiten damals.

Aber auf dem Friedhof in Brøns ruhen in einer würdigen Grabstätte die Gebeine jener beiden, des Preussen und des Oesterreichers — nun in fremder Erde!“

Saa vidt gaar ikke engang de samtidige slesvig-holstensksindede Avismeddelelser.

I „Börsenhalle“ d. 24. Januar 1849 offentliggjordes følgende Skildring, dateret Slesvig d. 23. Januar:

„. . . Dem Rittmeister von Rumohr, welcher unsere Truppen im Westeramte Hadersleben commandirt, ward gestern Morgen gemeldet, dass ein 5—600 Mann starker, mit Piken und Flinten bewaffneter Haufe von der jütischen Grenze her in Schleswig eingefallen, und bereits bis Reisbye gekommen sei. Er zog sogleich mit einer Schwadron Cavallerie und einer Abtheilung Jäger (lauter schleswigsche Truppen) den Dänen entgegen, und traf bei Brøns mit ihnen zusammen. Während er durch gütliches Zureden die Auführer zum Niederlegen der Waffen bewegen wollte, fiel von dänischer Seite ein Schuss, durch den einer unserer Dragoner, Namens Jansen, getödtet wurde. Nun wurde sofort zum Angriff commandirt, und nach einem kurzen Gefecht waren die Dänen gänzlich geschlagen und zerstreut. Ausser dem erwähnten Dragoner ist auf unserer Seite noch ein Jäger gefallen. Von den dänischen Freischärlern sind 3 gefallen, 4 schwer und 22 leicht verwundet und gefangen, die Uebrigen in die Flucht geschlagen; ausserdem sind auch einige Pferde und Waffen erbeutet. Die Verwundeten sind nach Tondern ins Hospital, die übrigen Gefangenen nach Hadersleben geschickt . . .“

Amtmand Bruuns Beretning af 16. Februar¹ indrømmer, at „Oprørsakten“ ikke er bleven opløst, men fastholder,

„dass die Cavallerie erst nach vergeblichen Warnungen und Drohungen, und nachdem der Dragoner Janssen durch einen Schuss vom Pferde gestreckt worden, auf die Bauern eingehauen hat. Es ist so gut wie unzweifelhaft, dass erst nach dem Einschreiten der Dragoner einige Schüsse von Seiten der Jäger und überall nur wenige gefallen sind, während unter den eingebrachten 20 Schiesswaffen des Landsturms 16 abgeschossen und nur 3 geladene Gewehre, sowie eine geladene Reuterpistole sich gefunden haben“.

¹ „Börsenhalle“ 22/2 1849 Nr. 11409.

Danske Øjenvidner giver en anden Fremstilling af Begivenhedernes Gang. Først skal refereres — stærkt forkortet — Marcus Skovs Fortælling:

Lidt over Middag d. 22. Januar begyndte Brøns' Kirkeklokker at ringe. Hvem der har sat dem i Gang, er ikke sikkert. Flere nævnes. Omtrent ved samme Tid ankommer ca. 100 Dragoner under Ritmester Rumohrs Kommando. En Del af dem blev holdende paa Vejen, som østfra fører ind til Byen, men sluttede sig senere til den anden og større Part, som var redet Nord om Byen for at tage Opstilling paa begge Sider af Landevejen til Rejsby. Lidt før Landstormen naaede frem, rykkede 200 Jægere ind i Byen, snusede rundt i Husene, standsede Klokkeringningen og tog Opstilling i den nordlige Udkant af Byen ligeledes paa begge Sider af Landevejen, som fører mod Nord, bag ved Dragonerne og bag Havediger og Volde og langs en Hulvej, som gaar til Havervad, overalt med Dækning mod Nord. Bønderne, ca. 200 Mand, som var i Fremmarsch fra Rejsby, var bleven underrettet om, at der var kommet Soldater til Brøns, men fortsatte Fremrykningen. Stillingen er derefter tydelig nok. Bønderne drager frem ad Landevejen, som er ladt dem fri, men paa hvis to Sider inde paa Marken Dragonerne har taget Opstilling. Bag dem ligger Jægerne. Da Bønderne gaar frem mellem Soldaterne, bliver de omringet i en Halvkreds, og „Kampen“ — om det skulde komme dertil — var paa Forhaand haabløs.

Dragonerne skal derefter i Skridtgang have nærmet sig Bønderne, og Kommandoraabet „Halt“ have kunnet advare dem. De ventede intet Angreb, hedder det paa dette Punkt af Beretningen, og haabede, at Militæret vilde lade sig skræmme eller overtale til at drage bort. Glippede denne Forventning, var det deres Tanke at vende tilbage. Om denne Opfattelse er rigtig, faar staa hen; den stemmer i hvert Fald ikke helt med Fortællingerne om Bøndernes Forberedelser.

Ifølge Lærer Skovs Skildring træder Bøndernes Fører, A. Th. Stavener, fulgt af Snedker Peder Muusmand fra Rejsby, ud af Bøndernes Rækker og gaar frem for at tale med Ritmesteren, vaabenløs, med Hatten i den ene Haand og et hvidt Klæde i den anden. Dragonerne giver ham med Haandbevægelser til Kende, at han skal standse, men han fortsætter sin Gang fremad. Der blæses til Angreb, og Dragonerne hugger ind. Mange af Soldaterne, både Dragoner og Jægere var berusede, hedder det. Medens Dragonerne slaar løs paa Bønderne med den skarpe eller den flade Klinge „gik det Knald i Knald fra Jægerne“. Om der er skudt først fra Soldaternes eller fra Bøndernes Rækker, oplyses ikke. Derimod, at der var Faldne paa begge Sider: Af Slesvig-Holstenerne en Dragon

og en Jæger, blandt Bønderne Gaardmand Søren Andersen fra Øster-Aabølling, Tjenestekarl Kristian Engelstoft fra Rejsby og Tjenestekarl Didrik Jørgensen fra Sønder-Farup. Sidstnævnte skal have skudt Dragonen, medens Jægeren skal være bleven fældet af Jens Brorsen fra Hviding.

Efter Kampen døde som Følge af Saarene Gaardmand Adser Hansen Søndergaard fra Rejsby og Andreas Gram fra Havervad.

Et Hovedpunkt kan straks blive fastslaaet: Meddelelserne om de Faldne og Døde er i Hovedsagen korrekte¹. Ifølge Raaager Kirkebog er Gaardbesidder Søren Andersen i Obling død d. 22. Januar, 38 Aar gammel. Lærer Skovs Fortælling om, at hans Enke, der var højt frugtsommelig, 6 Uger efter Landstormen døde under en mislykket Fødsel, stadfæstes, for saa vidt samme Kirkebog oplyser, at Ane, Enke efter nævnte Søren Andersen, døde 12. Marts 1849, ligeledes 38 Aar gammel. I Rejsby Kirkebog er indført, at Peter Christian Engelstoft, Søn af afdøde Hendrik Engelstoft i Armhuset, er død 22. Januar 1849, 19 Aar gammel. „Blev gennemskudt af en Kugle af Oprørerne“. Sammesteds meddeles Gaardbesidder Adser Hansen Søndergaards Død under 29. Januar med Tilføjelsen: „Blev saa frygteligen lemlæstet af Oprørerne, at han efter 8te Dages haarde Lidelser opgav sin Aand.“ Endelig meddeler Brøns Kirkebog, at Didrich Jørgensen, Søn af Jørgen Andersen i Sønder Fardrup, døde 22. Januar 1849, 23 Aar gammel, og at Andreas Thomsen Lindholm, Søn af afg. Thomas Andersen i Havervad, Tjenestekarl, døde 25. Januar, 42 Aar gammel. Om sidstnævnte tilføjes det, at han „faldt i Landstormen ved Brøns 22. Jan.“. Formentlig er han identisk med den ovenfor nævnte Andreas Gram fra Havervad².

De to Slesvig-Holstenere, Dragonen og Jægeren, blev begge begravet paa Brøns Kirkegaard d. 25. Januar.³

Det ovenfor gengivne Resumé af Lærer Skovs Oplysninger stadfæstes i det hele og store af en Erklæring, dateret 30. Januar 1849, afgivet af Sognepræst Friis i Brøns efter Stiftamtmand Sponnecks Anmodning, men stilet til Grev A. V. Moltke. Den giver et udmærket Billede af Situationen, mangler dog vigtige Enkeltheder, som Anders Thomsens Optræden, men bestyrker Indtrykket af Bøndernes fredelige Opførsel og fremhæver, at det første Skud er faldet efter Dragonernes Attaque, efter hans Skøn fra Jægerne.

Pastor Friis Beretning lyder saaledes:

¹ Det følgende paa Grundlag af Meddelelser fra Hr. Arkivar Frode Gribsvad ved Arkivdepotet i Aabenraa. ² En saadan har i hvert Fald ikke kunnet findes i Kirkeboerne. ³ For Jæger Biehl udgjorde Begravelsesomkostningerne 22 $\frac{1}{2}$ 14 β , som blev betalt af Haderslev Amt. (Haderslev Amtsarkiv, Journalsag ²⁷¹/1849).

„ . . . Den 22. d. M. forlod jeg Ribe omtrent Kl. 12 for at vende tilbage til mit Hjem. Jeg var Dagen forud kommen til Ribe. Allerede ved Reisby, $\frac{1}{2}$ Miil fra Brøns, kørte jeg forbi flere Smaaskarer af Bønder, som gik med Veien til Brøns, og paa den sidste Fjerdingsvei kørte jeg idelig forbi saadanne, af hvilke de fleste vare ubevæbnede. Jeg maa antage, at kun faa af disse Smaaskarer have naaet Hovedmassen, den saakaldte Landstorm, som jeg *indhentede omtrent 400 Alen fra Brøns*, og som efter mit Skjøn maa have bestaaet af 150 til 200 Mennesker. Af disse vare nogle bevæbnede med Høeforke, Pigge og andre lignende Redskaber, andre, dog kun faa, med Geværer, men de fleste havde kun en Stok i Haanden. Dette var navnlig Tilfældet med den Mand, der ansees som Landstormens Anfører, nemlig Anders Thomsen fra Haved. Nogle faa Skridt nærmere mod Brøns bugter Veien, dog ikke meget, og gaaer da lige mod Syd ned til Byen, der, som Landsbyerne her paa Egnen, er tæt sammenbygget og har en dobbelt Række af Huuse beliggende i en lang Linie fra Øst mod Vest. Tæt ved Byen vare de Slesv. Holsteenske Dragoner opstillede, vel henimod 30 paa hver Side af Veien, og lige ved Huusene, hvor Veien fører ind i Byen, stode omtrent 140 Jægere. Da jeg kom til Landstormen, blev jeg af Anders Thomsen opfordret til at blive holdende paa Veien, der rigtignok efter Omstændighederne ikke kunde passeres. Jeg kunde ingeniunde tænke mig, at Bøndernes Demonstration mod Militairet skulde faae et saa sørgeligt Udfald, men da jeg dog maatte befrygte en eller anden Ubehagelighed og jeg desforuden havde min Datter, et Barn paa 10 Aar, paa Vognen, ønskede jeg at komme bort, og kørte derfor over Marken til Vester hjem til min Præstegaard, saa hurtig jeg formaaede. Hjemkommen stillede jeg mig ved Indkjørslen til min Gaard for at see Sagens Udfald. Jeg saae da Landstormen, som maa have bevæget sig langsomt fremad, tæt ved Dragonerne. Disse galloperede nu mod Nord for at afskjære Bønderne Retraiten. Jeg kan ikke forestille mig, at der herefter har fundet nogen Parlateren Sted, thi Dragonerne havde næppe omringet Bønderne, førend de begyndte at hugge ind paa dem; men da de paa deres Heste skjulte Bønderne for mig, kan jeg ikke bemærke, om der faldt nogen for de første Hug. Men snart begyndte den tætte Klynge at adspredde sig, *og jeg hørte da det første Skud falde*, der saavidt jeg kunde skjønne kom fra Jægerne, hvilket jeg dog ikke ganske bestemt tør paastaae. Bønderne flygtede til alle Sider forfulgte af Dragonerne, der ubarmhjertig huggede dem ned, skjøndt ingen gjorde Modstand. Imidlertid maa jeg dog tilstaae, at ikke faa Dragoner lode Bønderne undslippe. Det er øiensynligt, at Bønderne, som næsten ubevæbnede og uden engang at være samlede, rolig gik ind imellem Dragonerne, kun have paatænkt en Demonstration og intet andet; jeg kan derfor ei heller tænke mig nogen værre Militær Skandale, end den, jeg her har været Øievidne til. En Dragon og en Jæger ere faldne. Jeg har ikke seet Dragonen falde og kan derfor ikke angive Tiden, da det er skeet, og Jægerne kunde jeg ikke see for Huusene. Det er ikke usandsynligt, at den sidste er faldet ved et Vaadeskud fra hans egne Folk.

Da jeg kun her vilde berette, hvad jeg selv har været Øievidne til, vil jeg ikke denne Gang omtale, hvad jeg siden efter har hørt af Beboerne her.

Den 25. Jan. tog Major Seelhorst, med 2 Adjutanter, v. Sperling og v. Gelpcke, Qvarter i Præstegaarden. Da hiin ulykkelige Affaire naturligviis kom paa Tale, og Majoren paastod, at Bønderne havde først angrebet og skudt en Dragon, gav jeg ham een, med

hvad jeg her har nedskrevet samstemmende, Forklaring, som han ikke lod til at ville tage videre Notits af. Da siden efter endnu 2 Officerer vare tilstede Hauptmann Fuchs og Lieut. Schulin, og Sagen atter kom paa Bane, yttrede jeg mig derom med nogen mere Varme, og tilføiede, at jeg herved maatte erklære Majoren i de 4 Officerers Nærværelse, at jeg kun havde talt Sandhed, og var rede til med min Eed at bekræfte, hvad jeg havde sagt, naar det skulde være. Paa samme Maade har jeg yttret mig for Amtmand Bruhn, som den 26. var hos Majoren; men ingen af disse Herrer have forlangt noget Forhør optaget over mig.

Jeg tvivler ikke om, at jeg ved at anstille nærmere Undersøgelse, vil blive istand til at meddele Oplysninger, som ikke vilde være uden Interesse. Denne Gang har jeg kun villet forklare, hvad jeg selv var Øievidne til . . .“

Forhørene ved Riberhus Birk havde til Formaal at fastslaa det formelle Ansvar for det blodige Sammenstød. En Skrivelse fra Stiftamtet af 25. Januar til Borgmester, Byfoged Stricker formulerede de afgørende Spørgsmaal¹:

„Til Oplysning om den beklagelige Affaire, som den 22. dennes stedfandt norden for Brøns By, hvorved flere ere saarede og dræbte, vilde Deres Velbyrdighed behage at optage et Forhør og derunder isærdeleshed søge godtgjort: 1, Om nogen civil Øvrighed har været nærværende, 2, om noget Forbud er udgaaet enten fra en saadan eller fra den militaire Befalende til den paa Landeveien samlede Folkehob til at adskilles, 3, om et saadant Forbud er gjentaget flere Gange uden at blive efterkommet, eller om der er anvendt noget andet Middel til at formaae Forsamlingen til i Fred og Ro at drage bort, 4, om der fra Folkehobens Side er skeet Brug af Vaaben eller Anvendelse af Magt, før de to Mænd, som ubevæbnede traadte frem af Folkeklyngen for at tale Folkets Sag, bleve nedhuggede af Dragonerne, 5, om en Oprørslov er bleven oplæst eller en høitidelig Advarsel er skeet til at adspredde sig, 6, om Hoben ved givet Signal med Tromme, Horn eller Trompet er opfordret til at høre Advarslen kundgjøre, endelig 7, om der er nogen Grund til at antage, at det Skud, hvorved en Dragon blev fældet, er udgaaet fra den paa Landeveien staaende Folkehob —, med det videre, som kunde tjene til at constatere det Skete.

Jeg har foranstaltet, at paalidelige Mænd, som kunne forklare om det passerede, møde hos Dem i denne Anledning saa snart muligt, men forøvrigt ere flere Flygtninge her i Byen, der have været tilstede.“

Forhørsdommeren synes ikke at have lagt Vægt paa at skaffe Oplysninger om Bøndernes oprindelige Planer eller tilvejebringe Holdepunkter for Bestemmelsen af de Tanker, der ved Afmarschen fra Rejsby ledede deres Skridt. 7 af de 18 Øjenvidner erklærer dog alle, i varierende Udtryk, men i Hovedsagen overensstemmende, at det alene har været Hensigten ved fredelige Overtalelses-

¹ Skrivelsen er tilført Retsprotokollen og optaget i Forhørsudskrifterne.

midler at formaa de slesvig-holstenske Soldater til at rømme Egnen. Gaardmand Hans Sørensen Schmidt fra Rejsby havde saaledes kun villet „tale Bøndernes Sag og om muligt afgøre den i Mindelighed med Militairet“. Det samme, tilføjer han, var Tilfældet med Lederen Anders Thomsen Stavener og andre. Kromand Jes Thaysen Jensen fra Vester Vedsted var, som ovenfor meddelt, draget hjemmefra for at besøge en Broder i Rejsby og først ved Ankomsten bleven bevæget til at gaa med, „da Bønderne gjorde ham opmærksom paa, at de ikke agtede at bruge Magt, men at de antog, at det var tilstrækkeligt, naar de talte med Militairet“. I Overensstemmelse hermed vidner Degnen Carsten Peter Haas af Rejsby allerede ved Samlingen i Rejsby at have hørt „fra alle Sider“, at Bønderne ikke vilde gøre Modstand eller indlade sig i Slagsmaal med Militæret, „men ikkun at tale sig tilrette med dette“. Ved Synet af Soldaterne finder han det da ogsaa „mest tilraadeligt at vende tilbage, men da Hoben vedblev at gaae fremad, og Comp. vidste, at de ikke havde noget ondt i Sinde, fulgte han ligeledes med“.

Alle 3 kunde til Støtte for deres Paastand henvise til, at de havde været ubevæbnet. Mod Udsagnene af de andre 4 er det et væsentligt Argument, at de var forsynet med Vaaben, de tre med Bøsser, den fjerde med en Pik eller Lanse.

Naar 2 af Deltagerne, Gaardmand Anders Lassen af Sønder Fardrup og Tjenestekarl Niels Jørgensen Beck af Seem, udtrykkelig bevidner, den første, at Bondetroppens Leder Anders Thomsen Stavener havde forbudt dem at anvende Magt eller gøre Brug af Vaabnene, sidstnævnte, at han havde forbudt Bønderne at skyde, „førend de bleve angrebne“, er det sagtens rigtigt, naar man lægger Hovedvægten paa den sidst anførte Passus.

Rimeligvis træffer Hans Peder Brodersen fra Raahede Kærnepunktet. Da han i Spidsen for Toget med Anders Thomsen ved sin Side fik Øje paa det store militære Opbud, skal han overfor sin Ledsager have erklæret, „at det efter disse Omstændigheder ikke kunde nytte at bruge Vold, men at det var bedre, at han [Anders Thomsen] og Comp. gik hen og talte med Militairet“.

Har Bønderne oprindelig haft Tanke om Magtanvendelse — som alt tyder paa — er den hurtig forduftet ved Synet af det militære Opbud.

Af Begivenhedernes videre Gang kan man med uomstødelig Sikkerhed fastslaa et Par enkelte Hovedpunkter: ingen civil Øvrighedsperson har overværet Sammenstødet, og ingen Advarsel er gaaet forud for Militærets Angreb. Som Hans Peder Brodersen forklarer og samtlige Vidner stadfæster: „Comp. maa med Bestemthed benægte at have seet nogen civil Øvrighedsperson paa Stedet, eller at der er udgaaet nogensomhelst Opfordring fra det Militaires Side til Folke-

hoben til at skilles ad, hverken ved Ord eller ved Oplæsning af Noget eller ved Signal, eller paa nogen som helst anden Maade.“

Mere tvivlsomt er det, om Brøns Kirkeklokker har været sat i Gang. Det nævnes af Amtmand Sponneck¹, omtales vidt og bredt af Lærer Skov, men har ikke sat fjerneste Spor i Forhørene. Selvfølgelig er det en Mulighed, at Klokkerne har været i Gang, men er blevet standset, inden Bondetoget naaede indenfor Hørevidde.

Forhørene viser, at Sammenstødets Hovedtræk — som skildret af Lærer Skov — staar urokkelig fast. Bondetroppens Fører, Anders Thomsen Stavener, er traadt ud af Flokken og har nærmet sig Dragonerne ubevæbnet med Hatten i Haanden. Peder Muusmand, som ifølge Lærer Skovs Beretning skal have ledsaget ham, nævnes derimod intetsteds under Forhørene. Anders Thomsen er ikke kommet til Orde, er blevet vinket bort og umiddelbart efter anfaldet af Dragonerne. Samtidig med, at Rytterne angriber Mængden, og alt opløser sig i en Række enkelte Sammenstød, falder de første Skud, sandsynligvis fra Jægerne, muligvis fra Bondeskaren. Hvem der har fældet de 2 Slesvig-Holstenere oplyses ikke, Venners Vaadeskud eller Modstanderes Bøsser. Om egentlig Kamp er der ikke Tale. Bønderne flygter ud over Markerne paa begge Sider af Landevejen, anfaldes af Dragonerne og faar alvorlige Knubs, delvis farlige Saar.

Af alle Vidneforklaringerne er Hans Peder Brodersens den mest oplysende. Da han var i Togets Fortrop og ved Anførerens Side, har han særlige Betingelser for at følge Slagets Gang.

Om sine Iagttagelser fra det Øjeblik han — som ovenfor nævnt — havde advaret Anders Thomsen, har han givet følgende Forklaring:

„. . . Da Anders Thomsen imidlertid svarede, at de gjerne kunde gaae længere fremad, og at det var tidsnok, naar de kom derhen, at tale med Militairet, fortsatte de i Spidsen for Hoben deres Gang ned ad Landevejen, saa at de kom ind midt imellem Dragonerne, der imidlertid havde fordeelt sig paa begge Sider af Veien, imellem hvilken og de tilstødende Marker, der enten ingen Grøft findes eller i alt Fald dog kun en høist ubetydelig saadan. Da Hoben saaledes var kommen midt imellem Dragonerne, standsede den, og gik da Anders Thomsen, efter foregaaende Aftale, ubevæbnet som han var, alene frem over Grøften paa den østre Side af Veien ind paa Marken for at tale med Dragonerne; men da han saaledes var kommen nogle faa Skridt bort fra Hoben og begyndte at sige noget, uden at Comparenten dog hørte hvad det var, vinkede en Dragon, der, saavidt Comp. bemærkede, nok var en Officeer, med Sablen; om han nu dermed vilde give et Signal eller tilkjendegive, at han ikke vilde tale med Stavner, veed Comp. ikke, men i det samme fore 4 Dragoner frem og huggede Anders Thomsen ned. Øieblikkelig derpaa, men vel at

¹ Se foran S. 136.

mærke, først efter at dette var skeet, iagttog Comp. at den Jæger, der stod paa høire Fløi af Linien, affyrede sit Gevær paa Hoben og svingede med Huen, hvorpaa Jægerne gavede en Salve, imedens Dragonerne, der i det Øieblik Anders Thomsen gik frem havde omringet Hoben, huggede ind paa denne. — Comp. har vel ikke selv seet, at den faldne Dragon blev truffen, men han maa med Bestemthed paastaae, at det først var efter at Jægerne havde affyret deres Geværer, at han saae en Dragonhest løbe ledig omkring. — Om han nu maatte være truffen af Jægerne eller af en af Bønderne, fra hvis Side der faldt Skud, efter at Jægerne havde skudt, kan Comp. vel ikke sige, men han anseer det dog for meget sandsynligt, at det Første kan have været Tilfældet, idet Jægernes Kugler gik over Folkehobens Hoveder, hvilket formeentlig havde sin Grund deri, at Bønderne stode i en Lavning, Jægerne derimod paa et høiere Terrain, saa at deres Kugler lettere maatte kunne træffe Dragonerne end Bønderne . . .¹“

8 Vidner har iagttaget, at Anders Thomsen har nærmet sig Militæret med Hatten i Haanden; derimod fortæller ingen, at han i den anden har haft et hvidt Tørklæde². 6 af Deltagerne har bemærket, at han af en Dragon, de fleste formoder af en Officer, er bleven vinket bort, medens 11 fastslaar, at han — og de øvrige Bønder umiddelbart derefter — er bleven overfaldet af Rytterne. Kun 1 af Vidnerne har lagt Mærke til, at den paagældende Officer — efter at have gjort Tegn til Thomsen, men inden Attaquen — har „uddelt en Ordre til Dragonerne, der havde til Følge, at disse strax omringede Hoben og huggede ind paa denne og nedrede Bønderne“.

En enkelt, ikke uvigtig Episode — forud for Anders Thomsens Forsøg paa at komme i Forbindelse med Soldaterne og altsaa ogsaa forud for Dragonernes Angreb — er alene bleven iagttaget af Hans Peder Brodersen:

„Imidlertid kan Comp. dog ikke lade ubemærket, at han, førend Anders Thomsen gik frem, bemærkede, at 3 ham ubekjendte Bønder, der ikke fulgtes med Hoben, stode paa Marken i Nærheden af Dragonerne, at 2 af disse rede hen imod dem og trak Sablen, men at de, da den ene af de 3 Bønder truede Dragonerne med en Pistol, atter vendte om og rede bort fra dem, uden at der blev løsnet noget Skud . . .“

Er Fortællingen rigtig — Peder Brodersen viser sig som en god Iagttager — og Episoden er bleven bemærket af Dragonerne, kan den nok have skærpet deres Opfattelse af Situationens Alvor.

Et lille Træk er ejendommeligt til Belysning af Spørgsmaalet om Øjenvidners Opfattelsesevne.

Ifølge H. P. Brodersens Vidnesbyrd er Anders Thomsen gaaet frem over Grøften paa den østre Side af Vejen ind paa Marken for at tale med Militæret

¹ Rigtigheden af denne Terrænskildring og Konklusionen deraf benægtes udtrykkelig i Amtmand Bruuns Beretning ¹⁶/₂ 1849. „Børsenhalle“ ²²/₂ 1849 Nr. 11409. ² Jvnf. ovenfor S. 148.

og er der bleven angrebet af 4 Dragoner. Dermed stemmer 4 andre Forklaringer. I Virkeligheden synes der at være foregaaet mere. Tjenestekarl Jens Nielsen Rasmussen fra Sønder Fardrup, der befandt sig „i den foreste Rad af Folkehoben, og saaledes gik „i Nærheden af A. Thomsen Stavner“, har ikke alene set denne gaa ind paa Marken Øst for Landevejen, men yderligere lagt Mærke til, at han straks kom tilbage, gik over Vejen ind paa Marken mod Vest, hvor Overfaldet fandt Sted. Ogsaa denne Forklaring bekræftes af 4 Øjenvidner.

Degnen Carsten Peter Haas har alene bemærket den Del af Begivenhederne, som blev udspillet paa den vestre Side af Vejen.

Da Forhørsdommeren — hvem det aabenbart var magtpaaliggende at faa denne dog ret uvæsentlige Modsigelse ryddet af Vejen — paany udspurgte H. P. Brodersen, ændrede denne kun for saa vidt sin Forklaring, som han indrømmede, at Anders Thomsen havde været paa Tilbagevejen og var naaet ind paa Landevejen, da Overfaldet fandt Sted: „Om han dernæst atter maatte have reist sig og være gaaet over paa Marken til Vest af Veien og dersteds atter været bleven hugget af Dragonerne, kan gjerne være muligt, men saadant har Comp. i saa Fald ikke iagttaget, idet han selv, som ommeldt, strax derefter blev angrebet.“

De følgende forvirrede Begivenheder er det vanskeligere at udrede. Kun eet lader sig med Sikkerhed fastslaa: forud for Dragonernes Anfald er der ikke fra Bøndernes Side bleven øvet fjerneste Vold eller anvendt Magt (den forhen omtalte lille Episode fraregnet).

Med Hensyn til det vigtige Spørgsmaal, fra hvilken Part det første Skud er faldet, forklarede H. P. Brodersen, at det stammede fra Jægerne højre Fløjmand og var bleven efterfulgt af en Salve.

Adskilligt tyder paa, at han har Ret.

Mindst 12 Vidner forklarer overensstemmende, at det første Skud er falden *efter* Dragonernes Anfald. Adskillige af dem er derimod ikke klar over, hvorvidt det kom fra Jægerne eller Folkehoben.

Kun et enkelt Vidnesbyrd, Tjenestekarl Niels Jørgensen Becks, kan tyde paa, at et Skud er gaaet forud for Dragon-Attaquen: „I det samme,“ udtaler han, „Anders Thomsen var kommet hen til Dragonerne, faldt der et Skud ved Brøns,“ „altsaa i betydelig Afstand sønden for Folkehoben.“ Om det kom inde fra Byen eller fra Jægerne, ved han ikke, „men i samme Øjeblik at Skuddet faldt, huggede Dragonerne ind paa Folkehoben fra alle Sider og faldt der nu en Mængde Skud, saavel fra Jægerne som fra Bøndernes Side“.

Rimeligvis skal man ikke tillægge dette Udsagn altfor stor Betydning. Begivenhederne er gaaet saa hurtigt — efter Udsagn af Ock Fischer, Kromand i Birke-

lev — er der kun forløbet „omtrent 1 Minut“ efter Dragonattaquen, da Skuddet falder — at en enkelt Deltager med største Lethed kan have taget fejl af Rækkefølgen. For Gaardmand Anders Lassen af Sønder Fardrup har det set ud, som om de to Afsnit, Overfald og Skydning, har været samtidige.

H. P. Brodersen har udtalt en Formodning om, at den faldne Dragon er bleven ramt af en Kugle fra Jægerne. Nogen Vished for det blev ikke tilvejebragt ved Forhørene. Nævnte Gaardmand Anders Lassen, der som den eneste af Bønderne havde set Soldaten falde, har dog fremhævet den samme Mulighed, medens 2 andre Bønder anfører Udtalelser af slesvig-holstenske Dragoner, som de har opfattet som Forbandelser over Jægerne, „fordi de havde skudt“, eller fordi de „vedblev at skyde“. Dette være, som det vil. Udtalelserne er meget ubestemte og svækkes — med Hensyn til Dragonernes Forbandelser — ved den Omstændighed, at i hvert Fald det ene af de danske Vidner, som hørte dem, havde lidet eller intet Kendskab til Tysk.

En stor Del af Forhørsudsagnene beskæftiger sig med de enkelte Vidners Oplevelser paa Flugten fra „Valpladsen“ og under Sammenstødene med de forfølgende Dragoner. Indholdet er ret ensartet og uden særlig Interesse. Medens enkelte af Soldaterne har været forholdsvis skikkelige, synes andre at være optraadt med unødigt Brutalitet. Lad være, at Demonstrationen til en Begyndelse havde haft en forholdsvis truende Karakter. Dens Forløb maatte i hvert Fald hurtigt have overbevist Soldaterne og deres Befalingsmænd om dens Ufarlighed. Under alvorlige Krigsforhold, lad gaa. Under en Vaabenstilstand stilles der større Krav til Militærets Selvbeherskelse.

Endnu skal alene nævnes, at et enkelt Vidnesbyrd, men ogsaa kun eet, Gaardmand Anders Lassens, i Overensstemmelse med Lærer Skovs Meddelelse erklærer, at Dragonerne „efter deres Udseende at dømme vare beskjænkede“.

III.

Efter den voldsomme Udladning — og dens ulykkelige Følger — vendte Roen tilbage i Nordslesvig¹. Befolkningens Forbitrelse var yderligere vokset, men blev holdt i Tømme af de mange slesvig-holstenske Militærafdelinger, som gennemstrefede de vestlige Sogne, og uden videre, eller dog for utilstrækkelig Betaling, rekvirerede Spise og Drikke og afsøgte Husene for at finde Vaaben. Overalt blev der lagt militære Indkvarteringer, som inddrev de omstridte Skatter. Alene

¹ Indberetning fra Stiftamtmand Sponneck ^{30/1} 1849 med vedlagte Erklæringer fra Borgmester og Byfoged Stricker i Ribe ^{28/1} 1849 og Sognefoged Piinborg i Vester Vedsted ^{25/1} 1849. Jvnf. Lærer Skovs anf. Skildring i Sprogforeningens Almanak 1901.

i Vester Vedsted skal der have været omtrent 60 Dragoner og 300 Jægere. I deres Indberetninger understregede de danske Myndigheder med særlig Styrke, at Slesvig-Holstenerne ikke gjorde Forskel paa slesvigsk og kongerigsk Grund, hjemsogte Enklaverne og endogsaa var naaet frem til $\frac{1}{2}$ Mil fra Ribe.

Vesteregns Trængsler blev dog forholdsvis kortvarige. Allerede d. 9. Februar kan Stiftamtmand Sponneck meddele, at de slesvig-holstenske Soldater pludselig har rømmet Brøns og Rejsby¹.

Om Stemningen i den østlige Del af Amtet foreligger en længere Skrivelse fra den bekendte Pastor H. W. Hertel til det slesvig-holstenske Kancelli dateret 8. og 9. Februar 1849². Ogsaa han fortæller om Befolkningens trofaste Sindelag mod Konge og Rige og dens voksende Forbitrelse over Slesvig-Holstenernes Optræden. Bønderne her var dog mere besindige og lod sig ikke henrive til Voldsomheder. Til almindelig Fortrydelse havde Beboerne i Vonsbæk frivilligt betalt de udskrevne Skatter. Alle andre holdt sig tilbage, men vilde uden Modstand bøje sig for de ventede Militæreksekutioner. „Da maae vi jo betale — hed det — men vi ville dog først see dem komme. Vi blive jo ikke endnu ødelagt, fordi vi betale; men det er saa krænkende, at det Røverpak skal have den Masse af Penge, som vor Konge saa haardt kunde behøve.“

Af de saarede fra Brøns blev Anders Thomsen og en Lidelsesfælle, Gaardmand Anders Vodder fra Raahede — ifølge Meddelelse fra Pastor Hertel³ og Stiftamtmand Sponneck⁴ — taget med af Jægerne ved deres Opbrud, men naaede kun til Højrup Præstegaard⁵, hvor de, i hvert Fald Anders Thomsen, blev liggende under militær Bevogtning, men plejedes paa det bedste af Præstefamilien under Tilsyn af Lægen i Ribe. Nogle og tredive Saarede, fortæller Amtmanden, var den 30. Januar i Sikkerhed i Ribe⁶.

En Række fangne Bønder blev ført til Haderslev og videre til Slesvig og Rendsborg for at underkastes Forhør. Pastor Hertel fortæller, at de under Transporten er bleven ilde medhandlede af deres Vogtere og navnlig i Aabenraa forhaanet af slesvig-holstensksindede Borgere. For ikke at udsætte dem for en lignende Medfart i Flensborg — efter den almindelige Mening dog snarere for at forhindre, at de blev befriet, tilføjer han — havde man ført dem uden om denne

¹ Endnu $\frac{7}{2}$ 1849 tilskrev Chefen for 2. Jægerkorps, Major Seelhorst, Amtmand Bruun i Haderslev, at han ved Tilbagemarschen til Tønder havde efterladt 1 Officer, 3 Overjægere og 50 Jægere i Brøns til Bevogtning af de Saarede og til Understøttelse for Politimester v. Fischer-Benson. (Haderslev Amtsarkiv, Journalsag ²⁴⁶/₁₈₄₉). ² Brudstykker af den er meddelt i Ludvig Hertel: Hans Wilhelm Hertel, S. 255 ff. ³ Anf. Brev ⁸⁻⁹/₂ 1849. ⁴ Indberetningen ⁹/₂ 1849. ⁵ Iflg. Lærer Skovs Skildring blev Anders Thomsen taget i Pleje hos Lorens Rostgaard. ⁶ Indberetningen ³⁰/₁ 1849.

By. Efter alt at dømme skal man ikke tage Fortællingen om disse Oplevelser altfor alvorlig¹. I hvert Fald har Komiteen for betrængte Slesvigere i Haderslev, hvis Repræsentant d. 10. Februar havde talt med Fangerne, udtrykkelig oplyst overfor den danske Regering², at de var bleven godt behandlet baade i Slesvig og i Haderslev.

For den danske Regering var Affæren ved Brøns højst ubehagelig. Naturligvis kunde man, som Stiftamtmand Sponneck fremhævede i sit allerførste Brev, med Rette betragte og under de diplomatiske Forhandlinger benytte Sammenstødet som Vidnesbyrd om den nordslesvigske Befolknings „Had“ „mod alt Tydsk og mod Slesvig-Holstenerne“. Adskilligt mere betød det, at trofaste danske Mænd var prisgivet Modstanderens Straf og Hævn. Som Stiftamtmand Sponneck dristigt fremhævede nogle Dage senere overfor Ministerpræsidenten Grev A. V. Moltke³, havde den danske Regering tilmed paadraget sig et vist Medansvar ved Kongens Proklamation af 15. December, som erklærede Hertugdømmernes Regering for ulovlig og dermed i Virkeligheden udtalte, at de militære Skarer, som strejfede om i Landet, savnede „enhver lovlig Hjemmel“, og at „hver tro Undersaat altsaa [var] berettiget til at modsætte sig disse paa hvad Maade, han bedst veed og kan“. „Saaledes kan den danske Regjering ikke desavouere et Foretagende, der retfærdiggjøres ved hiin Proclamation.“ „Jeg henvender — slutter han sin Skrivelse — den Begjæring til Regjeringen, at allerede nu Skridt maatte foretages til at hindre enhver irregulair Indskriden mod de ulykkelige Fanger. Ikke at vise Folkets Sympathi ved denne Leilighed den muligste Deeltagelse ville være det samme som at give den danske Sag et føleligt Knæk i Slesvig.“

For Regeringen⁴ vilde det ikke blive tilstrækkeligt at fralægge sig og sine Embedsmænd ethvert Ansvar for det ulykkelige Sammenstød. Samtidig med, at den maatte tage Hensyn til den ophidsede Folkestemning — i Kongeriget og i Nordslesvig — var det dens selvfølgelige Pligt at gøre sin Indflydelse gældende til Fordel for de fangne Bønder og deres Fæller i Kampen. Med det altsammen havde den til yderligere Opgave, om muligt selv at benytte, i hvert Fald forhindre, at Modparten brugte Affæren i det storpolitiske Spil.

¹ Ogsaa iflg. Marcus Skovs Skildring er Fangerne bleven daarligt behandlet under Transporten. Fortællingen herom synes dog lidet afhjemlet. ² I Skrivelse 13/2 1849. Dermed stemmer ogsaa Lærer Thomas Knudsens Beretning i Sønderjydsk Maanedsskrift, 3. Aarg., S. 20 ff. ³ Anf. Skrivelse 25/1 1849. ⁴ Den iflg. Skildring af Regeringens Optræden hviler paa Akter i Udenrigsministeriets Arkiv i Rigsarkivet. Alm. Korr. Sager. Krigen 1848—50.

Først og fremmest søgte den at virke beroligende paa Folkestemningen i Nord-slesvig, gendrev Stiftamtmandens Udtalelser om dens moralske Medansvar og paalagde ham at gøre sin Indflydelse gældende i Overensstemmelse med dens Ønsker.

Allerede den 29. Januar sendte Grev A. V. Moltke følgende Skrivelse til Stiftamtmanden¹:

„. . . Idet jeg takker Herr Greven for Deres godhedsfulde Meddelelser af 22., 23. og 25de, behøver jeg vel ikke at fremhæve de sørgelige Følger slige Folkedemonstrationer, som dog desværre ere alt for naturlige ved det Tryk, Oprørsregjeringens Voldsmænd øve imod en tro Befolkning, kunne have ikke allene for Befolkningen selv, men for hele Sagens Udfald. Det er tidligere ved flere Leiligheder herfra bleven udtalt, og den kongelige Proclamation af 15de December f. A. siger det tydeligt, at Befolkningen i Slesvig kun maa modsætte Slesvig-Holstenernes Fordringer og Anordninger en passiv Modstand, at Befolkningen ikke maa lade det komme til det yderste, at den ikke maa bruge Selvtægt; thi Regjeringen vilde bortkaste alle de Fordele, der allerede ere opnaaede, og endnu vil opnaaes ved Underhandlingerne, naar den i dette Øieblik med væbnet Magt kom Slesvigerne til Hjælp. Jeg kan derfor ikke dele den af Deres Høivelbaarenhed i Begyndelsen af Deres Skrivelse af 25de dennes yttrede Anskuelse, som om den stedfundne Bevægelse kan ansees fremkaldt ved den kongelige Proclamation af 15de December, idetmindste kan det kun antages at være skeet ved en urigtig Opfattelse af samme. Vel er det vanskeligt at berolige en Befolkning, der i Følelsen af dens retfærdige Sag har begyndt at reise sig, i Særdeleshed, da et ikke lille Parti, saavel her som i det nordlige Slesvig selv, seer det bedste Middel i en Folkeopstand sammesteds, og gjør alt for at fremkalde en saadan, men Regjeringen maa søge at forhindre Gjentakelsen af Begivenheder som den, vi nu beklage, og Herr Greven beder jeg om at anvende al Deres Indflydelse i denne Retning.

Navnligen ville De træffe de nødvendige Foranstaltninger, at ingen Indvaanere fra de nørrejydske Byer blande sig i Slesvigerne Anliggender, dels fordi Slesvigerne deri vilde finde en dem selv skadelig Støtte for deres Bevægelser, dels fordi vore Modstandere vilde benytte en saadan Deeltagelse til Beviis for deres Paastand, at man fra Danmarks Side beforder en i al Fald ubetimelig Folkeopstand. Fremdeles turde det være hensigtsmæssigt at gjøre Redactionen af Ribe Avis² opmærksom paa disse Regjeringens Anskuelser og isærdeleshed bede den vogte sig for, at optage saadanne Artikler som den tidligere indrykkede, der gav Anviisning paa Vaaben, Krudt m. v. og saaledes opfordrede til væbnet Modstand eller endog Angreb, hvilket vil kunne give Oprørernes Foregivende, at Modstanden ledes fra Danmark, nogen Styrke. . . .“

D. 11. Februar kan Stiftamtmanden forsikre sin Chef, at Redaktionen af Ribe Stiftstidende havde lovet for Fremtiden at iagttage større Forsigtighed.

¹ Koncept i anf. Pk. i Slesv. holst.-lauenb. Kanc. (Se S. 135, Note 1). ² Som naturligt er, findes der i Ribe Stiftstidende en Række Skildringer af og Betragtninger over Begivenhederne i Vesteregnet og ved Brøns.

Samtidig søgte Regeringen at berolige Gemytterne i Nordslesvig, advarede mod Voldsomheder og gav Løfte om ikke at ville søge Vaabenstilstanden forlænget ud over den fastsatte Tidsfrist. En Tilkendegivelse i Overensstemmelse hermed blev underhaanden fordelt blandt Landsdelens Befolkning:

„Regjeringen opfordrer i Kongens Navn Slesvigs troe Befolkning til i sin Modstand imod uretmæssige Fordringer ikke at møde Magt med Magt, idet den kan holde sig forvisset om, at Kongen ei ud over det Tidsrum, som oprindeligt er foreskrevet for Vaabenstilstandens Varighed, vil indrømme en Forlængelse af den utaalelige Tilstand, som er en Følge af hiin Overenskomsts mangelfulde Udførelse.“

Stemningen i Kongeriget paavirkede man ved i Berlingske Tidende¹ at offentliggøre Stiftamtmand Sponnecks Fremstilling (af 23. Jan.) af Sammenstødet med Tilføjelse af de redaktionelle Bemærkninger, at det passerede gav det haandgribelige Bevis for, at Malmøkonventionen, som den var bleven iværksat, havde tilvejebragt utaalelige Tilstande i Hertugdømmet. Regeringen vilde derfor sikkert ikke „undlade med fornødent Alvor at holde sine Medcontrahenter og de Magter, som væsentligt have medvirket til Vaabenstilstandsconventionens Afslutning, hiin Begivenhed for Øie“.

Aabenbart har man ogsaa anset det for nødvendigt at overbevise Kong Frederik VII om Umuligheden af at lade danske Tropper rykke Nordslesvigerne til Hjælp. En Redegørelse til Kongen — af 30. Januar — fremhævede i hvert Fald, at Landet ved et saadant Skridt vilde gaa Glip af alle Fordele, som allerede var opnaaet eller yderligere kunde opnaas ved Underhandlingerne.

Samtidig tilrettelagde Regeringen sin diplomatiske Aktion.

Foreløbig blev et Uddrag af Artiklen i Berlingske Tidende d. 27. Januar tilsendt Gesandterne i Paris, London og Petersborg, Frankfurt og Berlin. For de sidstnævnte to, Baronerne Dirckinck Holmfeld og Plessen fremhævede Følgeskrivelsen, at Regeringen, hvor dybt den end beklagede det skete, dog ansaa det for sin Pligt „ikke ved positive Skridt mod hine Voldsomheder end mere at vanskeliggjøre de alt for længe forhaalede Fredsunderhandlinger“.

Allerede de følgende Dage gik den videre og benyttede Affæren til overfor de venskabelig sindede Magter, Sverige og Rusland, England og Frankrig, at fremstille Situationens Uholdbarhed². Den beklagede „les mesures de fait auxquelles les populations du Slesvic se sont laissées entraîner“, men gjorde først og fremmest opmærksom paa Sammenstødets Virkninger paa den danske Folkestemning. Saavidt det stod i dens Magt, vilde den søge at forebygge en

¹ 27/1 1849. ² Note til de nævnte Landes Gesandter i København 28/1 1849.

Gentagelse, men havde — under Vaabenstilstandens Vilkaar — ingen virksomme Midler til at forhindre Befolkningens Demonstrationer eller øve Indflydelse paa Landsdelens Administration.

I Overensstemmelse hermed instrueredes ogsaa de danske Repræsentanter i Udlandet. Et almindeligt Cirkulære¹ paalagde dem at fremhæve, at Sammenstødet ikke kunde tilskrives nogen „commerce de la part du gouvernement“, som tværtimod gjorde alt for at undgaa nye Komplikationer. Regeringen havde dog ingen Anledning til at undskylde sig, hvorfor de paagældende Gesandter særlig skulde benytte Lejligheden til at fremstille Situationens Uholdbarhed. Med større Tydelighed udtalte man sig overfor den danske Repræsentant i London. Affæren ved Brøns, der „har gjort og maattet gjøre et dybt og almindeligt Indtryk paa ethvert dansk Hjerte“ — hedder det i Skrivelsen — bevirker, „at Forholdene under visse Eventualiteter kunne udvikle sig paa en Maade, som ikke ville tilstæde andet Alternativ“ end Vaabenstilstandens Opsigelse.

Da Udenrigsministeren to Dage senere — d. 31. Januar² — forberedte Gesandterne paa, at Vaabenstilstanden ikke vilde blive forlænget, henviste den bl. a. til Begivenhederne ved Brøns.

Det siger sig selv, at Regeringen heller ikke undlod at gøre opmærksom paa Slesvig-Holstenernes Krænkelse af jyske Omraader³.

Under alt dette havde Regeringen heller ikke glemt de fangne Slesvigere.

Allerede i den første Skrivelse til Repræsentanterne for de venskabeligt sindede Magter⁴ var de bleven anmodet om at bevæge deres Regeringer

„à intercéder auprès du Gouvernement Central afin qu'il interpose toute son autorité en faveur des personnes dont la force militaire des duchés s'est emparée, et qui sont exposées à expier cruellement une action, qu'on ne saurait qualifier de criminelle qu'en méconnaissant entièrement la noblesse et la loyauté des sentiments qui leur ont fait oublier un instant les conseils de la prudence“.

Den danske Gesandt i Frankfurt fik ligeledes Paalæg om at vække Centralregeringens Interesse for de ulykkelige Fanger⁵.

Disse Skridt fik hurtigt den ønskede Virkning.

Centralmagtens Udenrigsminister Heinrich von Gagern⁶ undlod vel ikke at fremhæve den slesvig-holstenske Opfattelse af Begivenhedernes Udspring,

¹ Af 29/1 1849. ² Cirkulære til Gesandterne i Stockholm, Petersborg, London og Paris. — Vaabenstilstanden blev dog først opsagt 26. Februar. ³ Se f. Ex. Noter til den engelske Gesandt i København 2/2 og 8/2 1849. ⁴ Anf. Note 29/1 1849. ⁵ Ved Skrivelse fra Udenrigsministeren 29/1 1849. ⁶ Skrivelse til v. Bismarck, Rigsforstanderens Geschäftsträger, 9/2 1849 (Kopi). Jvnf. Skrivelse fra v. Bismarck til A. V. Moltke 15/2 1849.

gjorde opmærksom paa deres formentlige Sammenhæng med de „so lange fortgesetzten offenen und versteckten Aufreizungen zum Widerstande“ og erklærede sig forvisset „über die Gesinnungen und Gefühle der grossen Mehrzahl der Bewohner Schleswigs“. Forhaabentlig, tilføjede han, vilde den danske Regering opgive sin tvetydige Holdning og betræde Forsoningens Baner. Alt sammen som Indledning til Erklæringen om, at han allerede havde intervenseret til Fordel for de fangne Deltagere i Sammenstødet ved Brøns:

„Eine Verwendung zu Gunsten der gefangenen Theilnehmer an dem Gefechte zu Bröns habe ich mich beeifert eintreten zu lassen, indem ich die gemeinsame Regierung der Herzogthümer ersucht habe, jede mit dem Gange der Rechtspflege und der Rücksicht auf die öffentliche Ordnung irgend vereinbare Erleichterung des Looses der Gefangenen, und ins besondere die bald möglichste Freilassung der keines besonderen Vergehens angeschuldigten Theilnehmer sich angelegen sein zu lassen.“

Faa Dage senere kunde den danske Oberstløjtnant Schlegel, som i officøs Sendelse opholdt sig i Slesvig By, forsikre sin Regering¹, at der hverken var eller vilde ske Fangerne noget ondt. Ifølge Meddelelse af Regeringskommisær Stedtmann var de bleven yderst mildt og human behandlet og var nu bleven sendt tilbage til Haderslev. Der vilde heller ikke dér ske dem nogen Molest, og antagelig vilde de hurtigt faa Tilladelse til at vende tilbage til deres Hjem. Naar de var bleven ført til Slesvig, skyldtes det Ønsket om at faa konstateret Anledningen til Konflikten; naar de var bleven holdt tilbage i Haderslev var det, for at Forhørene kunde blive fortsat under Ledelse af Amtmand Bruun. Til denne Erklæring føjede han nogle Meddelelser om Forhørenes Resultat — at der var bleven beslaglagt 21 Geværer, hvoraf de 18 var nylig afskudt og de 3 endnu ladt². Tillige havde man gjort gældende, at det første Skud, som havde fældet en Dragon, var faldet fra Bøndernes Side. Paa Grundlag af Ribeforhørene havde Schlegel benægtet Rigtigheden heraf og benyttet Lejligheden til „som Militair“ at udtale sin „Indignation over den i alle Tilfælde uværdige og uhæderlige Handlemaade fra det Militaires Side at nedhugge værgeløse Mennesker; thi endogsaa i selve Krigen er det anseet som Pligt ikke at nedhugge den Soldat, der kaster sit Vaaben og værgeløs overgiver sig“.

¹ 19-20/2 1849. ² 1/10 1849 svarer Haderslev Amt Pastor Buntzen Kock i Skjærbæk paa Anmodningen om at faa de beslaglagte Vaaben udleveret, at der paa Amtshusets Loft henlaa nogle Geværer, men at de bedste i sin Tid skulde være afsendt til Rendsborg. (Haderslev Amtsarkiv. Politisager 1239/1849).

Landstormen ved Brøns hører ikke til de store Begivenheder. Selv om den har medvirket til Vaabenstilstandens Ophør og Fjendtlighedernes Genoptagelse, var det dog andre og vigtigere Forhold, som var afgørende for Begivenhedernes Gang. Alligevel har Erindringen om den med god Grund holdt sig levende blandt Vesteregnens Befolkning, og kan det forhaabentlig forsvares, at det ovenfor er forsøgt paa Grundlag af de bevarede Kilder at give en Redegørelse for Sammenstødets Gang. Som naturligt var, maatte Datidens danske Myndigheder stræbe efter at fastslaa det formelle Ansvar. Eftertiden vil ikke derfor glemme, at Landstormen ved Brøns først og fremmest var et Udslag af den Troskab mod Land og Konge, af den stejle Selvhævdelse og det danske Sindelag, som indtil denne Dag har været de bærende Kræfter i den nordslesvigske Nationalitetskamp.

Med Rette bærer Mindestenen ved Brøns sin Indskrift:

For Troskab mod
Konge og Fæderneland

*

Ej Minde om en Glimredag
Kun om et trofast
Hjerteslag.
